

Vyresnio amžiaus žmonių mitybos nuostatos ir praktikos – prielaida stratifikacijai pagal amžių?

SARMITĖ MIKULIONIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos institutas, A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
El. paštas mikulioniene@lstc.lt

GRAŽINA RAPOLIENĖ

Vilniaus universiteto Sociologijos katedra, Universiteto g. 9/1, LT-01131 Vilnius
El. paštas grazina.rapoliene@fsf.vu.lt

Neretai vyresnio amžiaus žmonės lyginame su jaunesniais, kalbame apie kartų atotrūkį, netgi konfliktą. Amžiaus skirtybės konstruojamos remiantis tiek besiskiriančia elgsena, tiek vertybinėmis nuostatomis. Straipsnyje mitybos įpročiai (nuostatos ir praktikos) nagrinėjami kaip viena galimų vyresniosios kartos socialinio kategorizavimo priemonių. Straipsnio tikslas dvejopas: 1) nustatyti, kaip skiriasi vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos nuostatos ir praktikos ir kas labiau (jeigu) skiria jaunesniąją ir vyresniąją kartas – mitybos nuostatos ar praktikos; 2) atskleisti, ar vyresnių ir jaunesnių žmonių mitybos nuostatų ir praktikų skirtumai sudaro prielaidas jų stratifikacijai pagal amžių? Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir empirinių duomenų (reprezentatyvaus kiekybinio tyrimo) analizė.

Raktažodžiai: mitybos nuostatos ir praktikos, stratifikacija pagal amžių, vyresnio amžiaus žmonės, vartojimas

ĮVADAS

Paprastai apie mitybą kalba arba medikai, arba rinkodaros specialistai. Pirmuosius mityba domina iš sveikos gyvensenos perspektyvos: kaip nesveikai valgome, kokios to pasekmės fizinei sveikatai, kaip specialistai rekomenduoja subalansuoti mitybą (Dobrovolskij, Stukas 2013), antruosius – maistas kaip vienas iš vartojimo objektų: tai vartotojų poreikių, lūkesčių ir elgsenos tyrimai siekiant verslo interesų (Delaney, McCarthy 2011; Hutchings et al. 2014). Šiame straipsnyje mityba bus nagrinėjama ne kaip sveikos gyvensenos prielaida ir ne kaip pelningas pardavimų didinimo objektas. Remiantis sociologijos mokslo diskursu, vartojimas, taip pat ir maisto, kaip esminis kasdienio gyvenimo atributas yra susijęs su individų socialiniais tapatumais, jų statusais bei socialine stratifikacija (Bourdieu 1984; Savage et al. 1992; Bauman 2011). Šio vartojimo nuostatų tyrimo dėmesio centre amžius bus kaip stratifikacijos

veiksny, o vyresnio amžiaus žmonių mitybos įpročius (nuostatas ir praktikas) nagrinėsime kaip vieną iš vyresniosios kartos socialinio kategorizavimo priemonių.

Straipsniu siekiama kelių tikslų: 1) nustatyti, kaip skiriasi vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos nuostatos ir praktikos ir kas labiau (jeigu) skiria jaunesniąją ir vyresniąją kartas – mitybos nuostatos ar praktikos; 2) atskleisti, ar vyresnių ir jaunesnių žmonių mitybos nuostatų ir praktikų skirtumai sudaro prielaidas jų stratifikacijai pagal amžių.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir empirinių duomenų (rinkos tyrimų kompanijos „TNS LT“ 2012 m. atlikto reprezentatyvaus kiekybinio tyrimo (N = 1874, respondentų amžius 15–74 metai) analizė.

AMŽIUS KAIP VARTOTOJŲ STRATIFIKACIJOS VEIKSNYS

Stratifikacijos pagal amžių teorija (Riley 1972; 1985) atkreipė dėmesį, kad šalia pagrindinių visuomenės stratifikacijos veiksnių – socialinės klasės, kastos, rasės, lyties – amžius taip pat turi įtakos visuomenės susisluoksniavimui, kad šalia socialinių-ekonominių esama jaunų, brandaus amžiaus ir senų žmonių sluoksnių. Pagrindinė šios teorijos prielaida, kad amžius yra universalus socialinių vaidmenų, teisių ir pareigų paskirstymo tarp strataų kriterijus. Amžius gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai siejamas su socialiniais vaidmenimis, o jo standartai skirtingo amžiaus žmonėms atveria ar apriboja galimybes atlikti tam tikrus vaidmenis ir lemia socialinę nelygybę. Tad visuomenės stratifikacija pagal amžių – struktūrinė socialinės nelygybės sistema, kurioje socialiniai vaidmenys ir statusai, pareigos ir privilegijos tarp žmonių paskirstomi pagal amžiaus kriterijų.

Kita vertus, ją papildžiusioje amžiaus integracijos teorijoje (Riley, Riley 2000; Uhlenberg 2000) pažymima, kad nors stratifikacija pagal amžių leidžia sukurti segreguotus socialinius institutus, tačiau visuomenėje esama ir institutų, įtraukiančių įvairaus amžiaus žmonių grupes. Peterio Uhlenbergo (2000) teigimu, tikrovėje neaptiksime visiškai pagal amžių segreguotų visuomenių, tad verta analizuoti konkrečios visuomenės amžiaus segregacijos ar integracijos lygį bei jo kismą.

Ar visuomenės stratifikacija pagal amžių galėtų atsispindėti maisto vartojime? Pierre Bourdieu (1984) atskleidė, kaip socialinių klasių skirtumai pasireiškia ir yra sustiprinami vartojimo požiūriu, konkrečiai – pasirenkant sportą ir maistą. Sukurdamas sąvoką „atstumas nuo būtinybės“ (angl. *distance from necessity*), autorius taikliai apibūdino šį procesą: kuo žmogus finansiškai laisvesnis, tuo daugiau turi galimybių lavinti savo skonį, kad atitektų privilegijuotą statusą. Kylant socialinėje hierarchijoje, maistui skiriama pajamų dalis mažėja, kartu mažiau vartojama liesesnio, lengvesnio, neriebaus maisto, ypač šviežių vaisių ir daržovių (Bourdieu 1984: 177). Michaelis Savage ir kt. (1992), tyrę britų vidurinio-sios klasės vartojimą ir gyvenimo stilių, išskyrė kelis vartotojų tipus, kurių vienas – pomodernieji – pasižymi ne tik didelėmis pajamomis, bet ir pertekliumi bei mėgavimusi – ypač mityboje. Pastaruoju metu vis didėjantis dėmesys maistui, jo gamybai ir vartojimui (naujų ir verstų receptų knygų, televizijos laidų gausa, atskiros vyno parduotuvės, vyno vartojimo ir maisto gamybos kursai, jau nekalbant apie kitų šalių tradicinių patiekalų ir jų prieskonių paplitimą) gali būti laikomas mūsų visuomenės pomodernėjimo ir augančio vartotojiškumo požymiu.

Tiesa, kalbėti apie pomodernią vartotojišką visuomenę Lietuvoje kiek keblu turint galvoje silpnesnę ekonominę pagrindą (neišsivysčiusią viduriniąją klasę) bei į materialinį ir fizinį saugumą orientuotas gyventojų vertybes (Matulionis 2005; Leonavičius ir kt. 2007;

Rapolienė 2007; Matulionis 2014). 2012 m. namų ūkiai maistui (neskaičiuojant pinigų, išleistų kavinėse, restoranuose, valgyklose) skyrė trečdalį (33,7 %) visų vartojimo išlaidų, o vyresnio amžiaus žmonės, gaunantys senatvės pensijas, – 41 % vartojimo išlaidų (Lietuvos statistikos departamentas 2013: 13). Nors Vylius Leonavičiaus (2002) tyrimas atskleidė, kad dauguma Lietuvos gyventojų yra praktiškai vartotojai, orientuoti į prekių funkcionalumą, pastebėtos stipriai išreikštos pomodernistinės ekspresyvaus vartojimo, orientuoto į saviraišką ir ekologiją, nuostatos, ir jos būdingos ne tik pasiturintiems. Be to, patį vartojimą ar, tiksliau, meistriškumą vartojant, Z. Baumanas teigia esant socialinės stratifikacijos veiksmu, „įtrauktį ar atskirtį lemiančiu kriterijumi“, o griežtą vartotojiškos kultūros principų laikymąsi – „narystės <...> visuomenėje sąlyga“ (Bauman 2011: 100). Tad mūsų keltą tyrimo klausimą būtų galima perfrazuoti ir taip: ar vyresnio amžiaus žmonės yra tokie pat sumanūs maisto vartotojai, kaip ir jaunesni? O gal esama socialinės jų atskirties požymių?

TYRIMO METODOLOGIJA

Duomenys. Tyrimui panaudoti 15 respondentų mitybos įpročius apibūdinančių teiginių iš empirinio reprezentatyvaus Lietuvos gyventojų tyrimo „TNS Atlas“. Šiuos duomenis surinko ir mokslinės analizės tikslais su autorėmis maloniai pasidalijo rinkos tyrimų kompanija „TNS LT“. Kiekybinis tyrimas atliktas 2012 m., jame dalyvavo 1 847 respondentai, kurių amžius – 15–74 metai. Tyrimo imčiai formuoti taikytas tikimybinis daugiapakopis klasterinis atrankos būdas. Empiriniai tyrimo duomenys buvo renkami laikantis sociologų etikos kodekso nuostatų.

Tyrimo apribojimai. Atliktas tyrimas turi dvejopo pobūdžio apribojimus. Pirma, kadangi tyrimo instrumentas – klausimynas buvo skirtas kito tyrimo tikslams, čia atliekama antrinė duomenų analizė. Šio straipsnio autorės nebuvo tyrėjų komandos narės instrumento rengimo ir imties sudarymo etapuose (atitinkamai negalėjo paveikti klausimyno konstravimo, į apklausą įtraukti vyresnių nei 74 metų asmenų). Antra, atliktas tyrimas turi apribojimų, kurie būdingi daugeliui kiekybinių skersinio pjūvio tyrimų. Vienas jų susijęs su amžiaus kriterijaus naudojimu tyrimuose ir gautų rezultatų korektišku interpretavimu. Sociologinių skersinio pjūvio tyrimų duomenimis nėra sudėtinga pateikti skirtumus tarp respondentų priklausomai nuo jų amžiaus, tačiau svarbu suprasti, kad šio tipo tyrimai nesuteikia galimybių gilintis į amžiaus skirtumų kilmę (jų priežastinius ryšius). Čia turima omenyje glaudžiai tarpusavyje susijusių veiksmų – amžiaus, kohortos ir laikmečio – triada (Glenn 2007; Mikulionienė 2011), kurios išaiškinimas yra svarbus senėjimo ir gyvenimo raidos sociologijos, socialinės gerontologijos ir raidos psichologijos mokslo žinių kūrimui. Pavyzdžiui, kai skirtumai tarp įvairaus amžiaus respondentų grindžiami jų amžiumi, teigiama, kad skirtumai yra individo kaitos rezultatas senstant (amžiaus atspaudas). Tačiau skirtumai galėjo susiformuoti ir dėl įvykusių istorinių visuomenės lūžių (laikmečio atspaudas), savitai paveikusių daugumos jų liudininkų charakteristikas, nepriklausomai nuo jų amžiaus. Kita vertus, negalima atmesti ir prielaidos, kad skirtumus galėjo lemti respondentų priklausymas skirtingoms gimimo kohortoms (kohortos atspaudas). Vadinasi, remdamiesi skersinio pjūvio tyrimo duomenimis galime tik nustatyti jaunesnių ir vyresnių žmonių bendrus ir skirtingus bruožus, tačiau jų paaiškinimui būtini papildomi tyrimai. Galiausiai, kaip ir daugelyje kiekybinių tyrimų, susiduriame su atsakymų interpretavimo keblumais. Tyrėjas negali žinoti, kokią prasmę respondentas suteikė savo pasirinktam atsakymui, pavyzdžiui, iš dalies sutikdamas arba nesutikdamas su teiginio turiniu. Vadinasi, suvokiame, kad surinkti duomenys tik tam tikru mastu atspindi tikrąsias apklaustųjų situacijas.

Tyrimo instrumento apibūdinimas. Šio tyrimo tikslams iš viso klausimyno buvo atrinkta penkiolika teiginių, iliustruojančių respondento mitybos nuostatas ir praktikas (1 lentelė).

1 lentelė. Analizei parinktos teiginių grupės

Mitybos nuostatos	Mitybos praktikos
<ul style="list-style-type: none"> • Aš labai mėgstu ruošti valgi • Mėgstu pasilepinti kenksmingu maistu • Man patinka ragauti naujus maisto produktus • Man patinka ragauti naujus gėrimus • Man patinka užsienietiškos virtuvės maistas • Už natūralius maisto produktus verta mokėti didelę kainą • Manau, kad greitas maistas yra kenksmingas • Manau, kad maitinuosi labai sveikai 	<ul style="list-style-type: none"> • Visada galvoju apie maisto, kurį valgau, kaloringumą • Visada tikrinu produktų maistingumą • Visada ieškau dietinių gėrimų ir maisto produktų • Aš – vegetaras (vegetarė) • Dažnai užkandžiauju, užuot normaliai papietavęs(-usi) • Renkuosi pačias pigiausias prekes (įskaitant maistą) • Dabar aš valgau sveikesnį maistą negu anksčiau

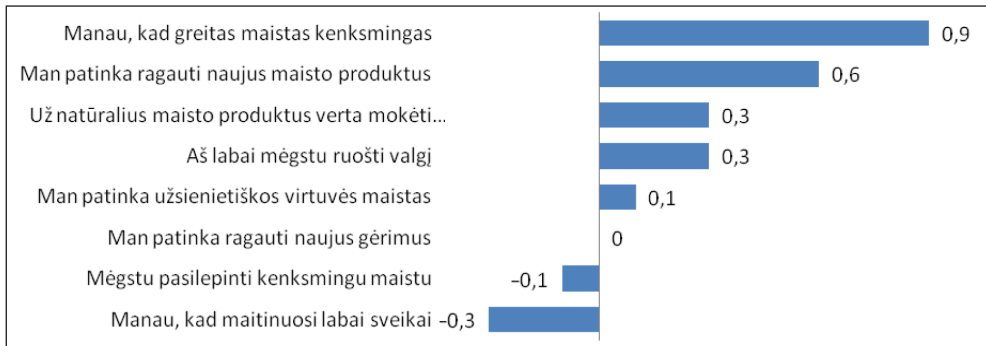
Analizei atrinkti teiginiai buvo klasifikuojami kaip mitybos nuostatos arba kaip mitybos praktikos vadovaujantis teiginio veiksmažodžiais. Teiginiai, kuriuose buvo išreikštas veiksmažodžius – „tikrinu“, „renkuosi“, „valgau“ ir pan., buvo interpretuojami kaip atspindintys individo mitybos praktikas. Teiginiai, kuriuose veiksmažodžiai buvo susiję su individo nuostatomis, vertybėmis – „manau“, „patinka“, „mėgstu“ ir pan., buvo interpretuojami kaip atspindintys individo mitybos nuostatas.

Respondentams buvo pateikiami teiginiai ir kiekvienu atskiru atveju vertintas sutikimo su teiginiu laipsnis. Galimiems atsakymų variantams (iš jų galima pasirinkti tik vieną) buvo suteiktos šios skaitinės reikšmės: „visiškai sutinku“ – „2“; „iš dalies sutinku“ – „1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ – „0“; „iš dalies nesutinku“ – „-1“; „visiškai nesutinku“ – „-2“. Remiantis šia skale buvo apskaičiuoti pritarimo laipsnio teiginiams vidurkiai.

Duomenų analizės metodai. Duomenys buvo analizuojami suskirstant imtį į keturias amžiaus grupes (15–29, 30–44, 45–59 ir 60–75 metų). Amžiaus grupių mitybos įpročių palyginimui buvo atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA), taikoma *post hoc* daugkartinio lyginimo (*Pairwise Multiple Comparisons*) procedūra naudojant Games-Howell *post hoc* kriterijų.

TYRIMO REZULTATAI

Lietuvos gyventojų (15–74 m.) mitybos nuostatų ir praktikų bendra charakteristika. Suaugę Lietuvos gyventojai linkę pritari nuostatai, kad greitas maistas yra kenksmingas ir demonstruoti atvirumą naujiems maisto produktams – atsakymų vidurkių reikšmės 0,9 ir 0,6 yra artimiausios atsakymo variantui „iš dalies sutinku“ (1 pav.). Taip pat nėra abejonių, kad dauguma apklaustųjų nelinkę užsiimti griežta maisto kokybės kontrole (netikrina maisto produktų maistingumo, neieško dietinių maisto produktų ir gėrimų) ir absoliuti dauguma nėra vegetarai (2 pav.). Apie tai byloja 2 pav. atitinkamos kraštutinės neigiamos reikšmės –0,8 ir –1,1, artimiausios atsakymo variantui „iš dalies nesutinku“. Respondentų teiginio vertinimas „aš – vegetaras(-ė)“ atsakymai lygūs –1,5 reikšmei, t. y. viduriui tarp „visiškai nesutinku“ ir „iš dalies nesutinku“.

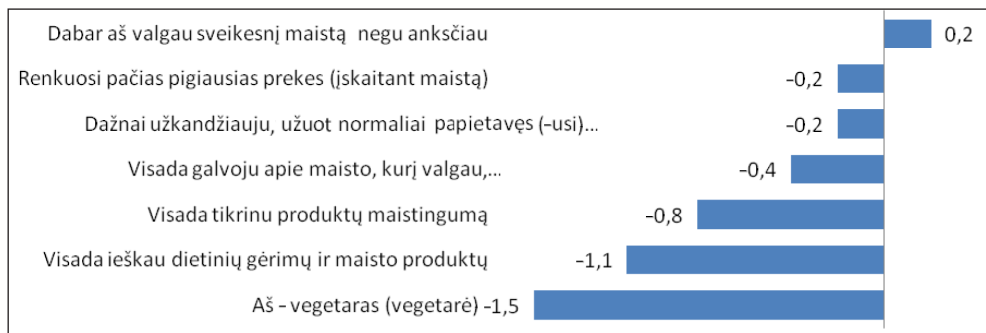

1 pav. Lietuvos gyventojų (15–74 m.) mitybos nuostatos; atsakymų vidurkiai

Atsakymų kodai: „visiškai nesutinku“ – „-2“; „iš dalies nesutinku“ – „-1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ – „0“; „iš dalies sutinku“ – „1“; „visiškai sutinku“ – „2“.

Dauguma tirtųjų teiginių (10 iš 15) patenka į, pavadinkime, „pilkąją zoną“ (-0,5–+0,5 intervalą, pavaizduotą 2 lentelės 2 stulpelyje). Šie respondentų atsakymai yra priešaringi. Galbūt tai galima paaiškinti žmonių mitybos įpročių įvairovė – vieni sutinka su teiginio turiniu, kiti – ne. Todėl suskaičiavus Lietuvos gyventojų atsakymų vidurkius vertinant šiuos teiginius paaiškėjo, kad atsakymai „sukrenta“ į „pilkąją zoną“ – „nei sutinku, nei nesutinku“.

Apibendrinant galima teigti, kad du trečdaliai (10 iš 15) tirtųjų Lietuvos gyventojų mitybos nuostatų ir mitybos praktikų atskleidė Lietuvos gyventojų požiūrį ir elgsenos įvairovę. Tik penki analizuoti teiginiai leidžia aiškiau identifikuoti Lietuvos gyventojų pasirinkimo įpročius: tai įsitikinimas apie greito maisto kenksmingumą, atvirumas maisto naujovėms, dėmesio neskyrimas maisto produktų kokybei (kaloringumui, dietinėms savybėms) ir nebuvimas vegetaru(-e). Lietuvos gyventojų mitybos praktikų tendencijos yra labiau apibrėžtos nei mitybos nuostatų, nes čia daugiau priartėjimų prie artikuliuoto „taip“ / „ne“. Tarp mitybos praktikas apibūdinančių teiginių, atsidūrusių už „pilkosios zonos“ ribų, pasitaikė beveik pusė (3 iš 7), o tarp mitybos nuostatų apibūdinančių – tik ketvirtadalis teiginių (2 iš 8).

2 pav. Lietuvos gyventojų (15–74 m.) mitybos praktikos; atsakymų vidurkiai

Atsakymų kodai: „visiškai nesutinku“ – „-2“; „iš dalies nesutinku“ – „-1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ – „0“; „iš dalies sutinku“ – „1“; „visiškai sutinku“ – „2“.

Lietuvos gyventojų mitybos nuostatų ir praktikų palyginimas pagal amžiaus grupes.

Pereinant prie detalesnės Lietuvos gyventojų mitybos nuostatų ir praktikų analizės, skirtingų amžiaus grupių atsakymų vidurkių palyginimui buvo pasitelkta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA) (2 ir 3 lentelės 7 stulpelis). Jaunesnio ir vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų mitybos nuostatos statistiškai reikšmingai skyrėsi šiais klausimais: vyresnio amžiaus žmonės rečiau nei jaunesnio amžiaus buvo atviri naujų maisto produktų ir gėrimų ragavimui, užsienietiškos virtuvės maistui, jie rečiau pripažino mėgstantys pasilepinti kenksmingu maistu. Kalbant apie mitybos praktikas, vyresnio amžiaus žmonės rečiau nei jauni deklaravo „normalius“ pietus iškeičią į užkandžiavimą.

2 lentelė. Lietuvos gyventojų mitybos nuostatos pagal amžiaus grupes, atsakymų vidurkiai

Teiginys	Vidurkis iš viso	Vidurkis pagal amžiaus grupes				ANOVA testas – F
		15–29	30–44	45–59	60–74	
1	2	3	4	5	6	7
Manau, kad greitas maistas kenksmingas	0,9	0,8	0,8	0,9	1	1,96
Man patinka ragauti naujus maisto produktus	0,6	0,8	0,6	0,4	0,3	11,59***
Už natūralius maisto produktus verta mokėti didelę kainą	0,3	0,2	0,4	0,3	0,4	1,37
Aš labai mėgstu ruošti valgį	0,3	0,1	0,3	0,3	0,5	4,55**
Man patinka užsienietiškos virtuvės maistas	0,1	0,6	0,3	-0,1	-0,5	54,56***
Man patinka ragauti naujus gėrimus	0	0,3	0	-0,2	-0,5	26,08***
Mėgstu pasilepinti kenksmingu maistu	-0,1	0,5	0	-0,4	-0,7	64,50***
Manau, kad maitinuosi labai sveikai	-0,3	-0,4	-0,3	-0,3	0	7,83***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$.

Atsakymų kodai: „visiškai nesutinku“ = „-2“; „iš dalies nesutinku“ = „-1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ = „0“; „iš dalies sutinku“ = „1“; „visiškai sutinku“ = „2“.

3 lentelė. Lietuvos gyventojų mitybos praktikos pagal amžiaus grupes, atsakymų vidurkiai

Teiginys	Vidurkis iš viso	Vidurkis pagal amžiaus grupes				ANOVA testas – F
		15–29	30–44	45–59	60–74	
1	2	3	4	5	6	7
Dabar aš valgau sveikesnį maistą negu anksčiau	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,86
Dažnai užkandžiauju, užuot normaliai papietavęs(-usi)	-0,2	0,1	-0,3	-0,3	-0,5	14,03***
Renkuosi pačias pigiausias prekes (įskaitant maistą)	-0,2	-0,6	-0,4	-0,1	0,2	23,25***
Visada galvoju apie maisto, kurį valgau, kalingumą	-0,4	-0,6	-0,5	-0,4	-0,3	3,14
Visada tikrinu produkto maistingumą	-0,8	-0,9	-0,8	-0,9	-0,8	0,32
Visada ieškau dietinių gėrimų ir maisto produktų	-1,1	-1,1	-1,2	-1,1	-1	1,8
Aš – vegetaras (vegetarė)	-1,5	-1,5	-1,7	-1,5	-1,3	6,05***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$.

Atsakymų kodai: „visiškai nesutinku“ = „-2“; „iš dalies nesutinku“ = „-1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ = „0“; „iš dalies sutinku“ = „1“; „visiškai sutinku“ = „2“.

Tyrimas leido identifikuoti ir tas mitybos nuostatas bei praktikas, kurios labiau pasitebimos tarp vyresniosios nei jaunesniosios kartos. Vyresnio amžiaus žmonės labiau nei jauni mėgsta ruošti valgi (2 lentelė), jie dažniau nei jauni mano besimaitiną „labai sveikai“ (2 lentelė), prisipažįsta esantys vegetarai ir renkasi pačias pigiausias prekes (įskaitant maitiną) (3 lentelė).

Apibendrinant vyresnio ir jaunesnio amžiaus Lietuvos gyventojų mitybos įpročius, remiantis 15 tirtųjų teiginių, galima konstatuoti, kad 9 atvejais iš 15 vertinant mitybos nuostatas ir praktikas buvo nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai pagal amžiaus grupes. Statistiškai reikšmingų skirtumų buvo nustatyta kur kas daugiau dėl mitybos nuostatų (6 iš 8) nei dėl mitybos praktikų (3 iš 7) (2 ir 3 lentelės).

Tyrimas atskleidė ir kitą mitybos nuostatų ir praktikų dalį (6 iš 15), kurios būdingos daugumai suaugusių Lietuvos gyventojų nepaisant jų amžiaus. Iš tokių mitybos nuostatų paminėtinas įsitikinimas, kad „greitas maistas“ yra kenksmingas ir ne taip aiškiai išreikšta nuostata, kad už natūralius maisto produktus būtų verta mokėti didelę kainą. Iš mitybos praktikų atitinkamai paminėtinas menkas dėmesys maisto produktų kokybei (netikrinamos maisto produktų maistingumo ir dietinės savybės) ir du teiginiai, patenkantys į „pilkąją“ neapibrėžtų atsakymų zoną („nei pritariu, nei nepritariu“) – sveikesnis nei anksčiau maitinimasis ir maisto kaloringumo sekimas. Vienfaktorinės dispersinės analizės (ANOVA) rezultatai leidžia tvirtinti, kad šios anksčiau minėtos mitybos nuostatos ir praktikos buvo būdingos daugumai suaugusių Lietuvos gyventojų, nes statistiškai reikšmingų skirtumų tarp amžiaus grupių atstovų atsakymų vidurkių nenustatyta.

Vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA) leidžia nustatyti tik tai, kad bent tarp dviejų grupių (neaišku, kurių konkrečiai, jei jų analizuojama daugiau) yra statistiškai reikšmingų skirtumų. Mus domina ir tai, ties kokia amžiaus riba formuojasi mitybos nuostatų ir praktikų „lūžiai“ – kurios konkrečiai amžiaus grupės išsiskiria iš kitų? Todėl atsakymų analizė tęsiama taikant Games-Howell *post hoc* kriterijų. Šie skaičiavimai parodė (4 lentelė), kad rezultatai tarp jaunesniosios ir vyresniosios kartos mitybos įpročių yra itin varijuojantys – tiek skirtumų griežtumu–švelnumu, tiek tendencijų kryptimis, tiek amžiaus ribomis. Kartais amžiaus grupių mitybos įpročiai skiriasi griežtai („Man patinka užsienietiškos virtuvės maistas“, „Mėgstu pasilepinti kenksmingu maistu“), kartais riba tarp jų yra labai švelni – „persiliejanti“ (pvz., „Man patinka ragauti naujus maisto produktus“ arba „Aš labai mėgstu ruošti valgi“).

Kartais mitybos įpročiai į bendrą homogenišką bloką sujungia ir trisdešimtmečius su septyniasdešimtmečiais. 30–44, 45–59 ir 60–74 metų amžiaus grupių atstovams bendra tai, kad jų sutikimas su teiginiu „dažnai užkandžiauju, užuoat normaliai papietavęs(-usi)“ yra silpnas, o sutikimas su teiginiu „aš labai mėgstu ruošti valgi“ stipresnis nei jaunimo iki 29 m. Kartais mitybos įpročių „kitoniškumas“ išskiria tik vyriausiąją tirtą amžiaus grupę (60–74 metų): jiems labiau nei jaunesniems būdinga manyti, kad „maitinasi labai sveikai“. Pasitaiko ir taip, kad, pavyzdžiui, vegetarizmo praktikavimas sujungia jauniausiąją ir dvi vyresniąsias kartas išskirdamas 30-34 metų amžiaus grupę kaip mažiausiai praktikuojančią (4 lentelė).

Amžiaus kriterijus, formuojantis skirtingo amžiaus žmonių mitybos nuostatų ir praktikų įvairovę, yra lankstus ir atskleidžia, kad amžiaus stratifikacijos poveikslas nėra vien dichotominis – juodai baltas, suskirstantis visuomenės narius tiesiog į jaunus ir senus. Daugelis mitybos įpročių rodo laipsnišką individų socialinį sluoksniavimąsi pagal amžių (Riley et al. 1972; Riley 1985).

4 lentelė. Lietuvos gyventojų mitybos nuostatų ir praktikų palyginimas pagal amžiaus grupes, atsakymų vidurkiai (Games-Howell post hoc kriterijus, $p < 0,01$)

Teiginiai	Amžiaus grupės							
	15–29		30–44		45–59		60–74	
	Vidurkis	GH ¹	Vidurkis	GH	Vidurkis	GH	Vidurkis	GH
Keturi homogeniški amžiaus grupių blokai (a, b, c, d)								
Man patinka užsienietiškos virtuvės maistas	0,6	a ²	0,3	b	-0,1	c	-0,5	d
Mėgstu pasilepinti kenksmingu maistu	0,5	a	0	b	-0,4	c	-0,7	d
Trys homogeniški amžiaus grupių blokai (a, b, c)								
Man patinka ragauti naujus maisto produktus	0,8	a	0,6	a b	0,4	b c	0,3	c
Man patinka ragauti naujus gėrimus	0,3	a	0	b	-0,2	a b	0,5	c
Du homogeniški amžiaus grupių blokai (a, b)								
Aš labai mėgstu ruošti valgi	0,1	b	0,3	a b	0,3	a b	0,5	a
Dažnai užkandžiauju, užuot normaliai papietavęs(-usi)	0,1	a	-0,3	b	-0,3	b	-0,5	b
Manau, kad maitinuosi labai sveikai	-0,4	b	-0,3	b	-0,3	b	0	a
Aš – vegetaras (vegetarė)	-1,5	a	-1,7	b	-1,5	a	-1,3	a

Atsakymų kodai: „visiškai nesutinku“ = „-2“; „iš dalies nesutinku“ = „-1“; „nei sutinku, nei nesutinku“ = „0“; „iš dalies sutinku“ = „1“; „visiškai sutinku“ = „2“).

¹ GH – Games-Howell *post hoc* kriterijus.

² GH skaitinės reikšmės lentelėje keičiamos į atitinkamą raidę. Jeigu respondentų atsakymų vidurkiai statistškai reikšmingai nesiskiria, amžiaus grupės jungiamos į blokus. Amžiaus grupių blokai žymimi a, b, c ir d raidėmis, kur „a“ reiškia sąlygiškai aukščiausių sutikimą su teiginio turiniu; kiekviena kita abėcėlės raidė (b, c, d) žymimi amžiaus grupių blokai, kurių atstovų sutikimas su teiginio turiniu vis silpnesnis.

IŠVADOS

Stratifikacijos pagal amžių ir amžiaus integracijos teorijos gali būti taikomos ir vartotojų visuomenės analizei, kadangi vartojimas yra ne tik individo požymis ar visuomenės stratifikacijos rezultatas, bet ir (kaip „meistriškas vartojimas“) pats palaiko bei skatina tolesnę socialinę stratifikaciją. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad vienareikšmiškai neįmanoma atsakyti, koku laipsniu skiriasi vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos nuostatos ir praktikos: a) dalis vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos įpročių sujungia juos į vieną bendrą grupę nepaisant amžiaus, vadinasi, šie jų mitybos įpročiai nesiskiria; b) kita dalis mitybos įpročių yra bendri vidutinio (45–59 m.) ir vyresnio amžiaus (60 m. ir vyresni) žmonėms; c) trečia dalis sudaro prielaidas kategorizuoti vyresnio amžiaus žmones (60 m. ir vyresni) kaip socialinę grupę, turinčią išskirtinių mitybos įpročių. Taigi vyresnio amžiaus žmonių mitybos įpročių išskirtinumas pasižymi tik tuo, kad jie rečiau nei jaunesni mėgsta pasilepinti kenksmingu maistu, užsienietišku virtuvių maistu ir ragauti naujus gėrimus, be to, jie dažniau renkasi pačias pigiausias prekes (įskaitant maistą) ir mano, kad maitinasi labai sveikai. Tyrimas taip pat atskleidė, jog jaunesniąją ir vyresniąją kartas labiau skiria jų mitybos nuostatos nei praktikos.

Kadangi ryškios skirties dėl amžiaus skirtumo mitybos nuostatose ir praktikose neaptikta, negalėtume nei tvirtinti, kad vyresnio amžiaus žmonės savo mitybos įpročiais nesiskiria nuo jaunesnių, nei teigti, kad vyresnio amžiaus žmonių mitybos įpročių visuma tokia savita, kad būtų galima atpažinti archetipinį dichotominį *mes–kiti* skirstymą. Tyrimo rezultatai parodė, kad atvejais, kai nustatomi statistiškai reikšmingi skirtumai dėl tam tikrų vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos įpročių, konkreti amžiaus riba, suskirstanti juos į kategorijas, yra lanksti visomis prasmėmis: tiek amžiaus, tiek distancijos tarp amžiaus kategorijų, tiek tendencijų kryptimis. Tyrimo rezultatai atskleidė permainingą bendrumų ir įvairovės samplaiką įvertinant vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmonių mitybos įpročius ir ragina kalbėti ne tiek apie stratifikaciją pagal amžiaus kriterijų ir vyresnio amžiaus žmonių atskirtį, išreikštą per mitybos įpročius, kiek apie subtilų, palaipsnių vartotojų visuomenės sluoksniavimąsi pagal amžių (tikėtina, mažiau ryškų nei socialinės klasės (pajamų) ir lyties pagrindu).

Gauta 2016 04 08

Priimta 2016 05 06

Literatūra

1. Bauman, Z. 2011. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.
2. Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
3. Dobrovolskij, V.; Stukas, R. 2013. „Lietuvos gyventojų mitybos įpročiai 2013 metais“, *Sveikatos mokslai / Health Sciences* 23(4): 34–41.
4. Glenn, N. D. 2007. “Age, Period, and Cohort Effects”, in *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. G. Ritzer. Prieiga per internetą: <http://www.blackwellreference.com/>
5. Hutchings, S. C.; Foster, K. D.; Hedderley, D. I.; Morgenstern, M. P. 2014. “Differences between Age Groups in the Use of the Temporal Dominance of Sensations Technique across a Range of Food Textures”, *Journal of Texture Studies* 45: 206–219.
6. Leonavičius, V. 2002. „Šiuolaikinės Lietuvos vartotojo profilis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 5–15.
7. Leonavičius, V.; Baltrušaitytė, G.; Naujokaitė, I. 2007. *Sociologija ir sveikatos priežiūros paslaugų vartotojas*. Kaunas: VDU.
8. Lietuvos statistikos departamentas. 2013. *Namų ūkių biudžetai 2012*. Vilnius.
9. Matulionis, A. V. 2005. „Lietuvos visuomenės struktūravimasis“, *Filosofija. Sociologija* (4): 44–52.
10. Matulionis, A. V. 2014. „Socialinės struktūros tyrimo kryptys“, *Filosofija. Sociologija* 25(4): 239–246.
11. Mikulionienė, S. 2011. *Socialinė gerontologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
12. Rapolienė, G. 2007. „Lietuvos pagyvenusių žmonių identitetas iš postmodernizmo perspektyvos“, *Gerontologija* 8(2): 109–116.

13. Riley, M. W.; Riley, J. W. 2000. "Age Integration: Conceptual and Historical Background", *The Gerontologist* 40: 266–270.
14. Riley, M. W. 1985. "Age Strata and Social Systems", in *Handbook of Aging and the Social Sciences*, 2nd ed., eds. R. H. Binstock, E. Shanas, 31–61.
15. Riley, M. W.; Johnson, M.; Foner, A. (eds.). 1972. *A Sociology of Age Stratification. Aging and Society*. Volume 3. New York: Russell Sage Foundation.
16. Savage, M.; Barlow, J.; Dickens, P.; Fielding, T. 1992. *Property, Bureaucracy and Culture: Middle Class Formation in Contemporary Britain*. London: Routledge.
17. Uhlenberg, P. 2000. "Why Study Age Integration?," *The Gerontologist* 40: 276–281.

SARMITĖ MIKULIONIENĖ, GRAŽINA RAPOLIENĖ

Older people's nutritional attitudes and practices – A premise of age stratification?

Summary

Often we are opposing older people to younger ones; we are talking about a generational gap, even a generational conflict. Age distinctions are constructed by different behaviour and attitudes. In the paper, nutritional habits (attitudes and practices) are regarded as one of potential means to categorize older generation. The paper has a dual goal: 1) to examine what are nutritional attitudes and practices of older people compared to younger ones; What (if) divides more younger and older generations – different nutritional attitudes or different practices? 2) to disclose whether the differences between older and younger people's nutrition attitudes and practices make assumptions for their stratification by age? The research methods applied are the analysis of scholarly literature and of empirical data collected by the market research company TNS LT in a representative quantitative survey (N = 1,874, the age of respondents 15–74 years) carried out in 2012.

The analysis of the nutrition habits of Lithuanian population by age showed that one-third of the nutrition habits (6 out of 15 statements) unite older and younger people into one single group, since no statistically significant differences between these groups were found. The remaining two-thirds of the studied nutrition habits (9 out of 15 statements) showed statistically significant differences between younger and older population's nutrition attitudes and practices.

After the comparison of the quantities of disclosed differences in the nutrition attitudes and practices among younger and older people, it could be stated that the younger and older generations differ more in their nutritional attitudes (6 out of 8 statements) than in their nutrition practices (3 out of 7 statements).

The analysis revealed that there are no bright age-based differences in the nutrition attitudes and practices. The results of the research showed a liquid combination of commonalities and diversities while examining the nutrition habits of older and younger people. It encourages to talk not about the clearly expressed age stratification and social exclusion of older generation through their nutrition habits but rather about a subtle, gradual stratification of consumer society by age (probably less expressive than the stratification based on social class (income) and gender).

Keywords: nutrition attitudes and practices, age stratification, older people, consumption